

Gurály Zoltán: Mennyire saját döntés az utcán éjszakázás?

Nyilvánvaló, hogy senki sem fog önként az utcán éjszakázni, de ettől még bizonyos körülmények között lehet más alvási helyszínek alternatívája. Ezért jogos lehet a kérdés, hogy az utcán éjszakázás mennyire tekinthető az egyéni életstratégiák közvetlen vagy közvetett következményének? Úgy gondoltuk, hogy a *"Hogyan választja meg, hol tölti az éjszakát?"* kérdésre adott válaszok segíthetnek kideríteni, hogy van-e személyes döntés a helyválasztás mögött, és ha igen, milyen stratégia lehet ez. Feltételeztük, hogy azok, akik a biztonságot és a meleget részesítik előnyben, inkább egy szállót választanak, akik pedig a csendet és a szabadságot, inkább egy bizonytalan és hideg (de házirend nélküli) nyilvános helyet.

Arra is fel voltunk készülve, hogy a várthoz képest valamilyen másfajta preferenciát találunk az egyes döntések hátterében. Elképzelhetőnek gondoltuk, hogy valaki azért dönt az utcai alvás mellett, mert ott megválaszthatja, hogy kivel van együtt (pl. kutyájával) és bármikor ihat is alkoholt, ami fontos lehet akkor, ha valaki az elvonási tünetektől fél. Nem csodálkoztunk volna azon sem, ha a szállón lakók a magány elkerülését választották volna, és az sem zártuk ki annak a lehetőségét sem, hogy az egyéni stratégiák egyáltalán nem befolyásolják az éjszakázás helyszínét. Ezért azután szabadszavas választokat vártunk.

Közel ötezer utcán és szállón éjszakázó hajléktalan ember (4967 fő) válaszait használtuk, akik 2022. február harmadikán az ország 70 városának a valamelyikében éltek.

A válaszokban először a szavakat, kifejezéseket kerestünk. 24 jellemző szó vagy kifejezés volt az, amelyek válaszok 69%-át lefedték.

1. táblázat: kulcsszavak a válaszokban

1. nincs hova mennem	9. társaság miatt	17. kényszer
2. nincs más	10. enni lehet	18. párom miatt
3. nyugalom	11. közel van	19. hideg miatt
4. meleg és biztonságos	12. szeretek itt	20. ingyen van
5. megszokta (ismeri)	13. ez van	21. nincs bogár
6. jó itt	14. szükség miatt	22. ennyi pénzem van
7. tiszta	15. beutalás	23. hőmérséklet időjárás
8. itt lakom, itt élek	16. olcsó	24. szolgáltatások miatt

A kapott válaszok nem meglepőek. Bár a válaszok inkább a „Mi alapján választotta ki ezt a helyet, ahol most éjszakázik?” kérdésre válaszol, és kevésbé az éjszakai alvás helyének kiválasztási stratégiára. Talán egyedül a magukat kvázi lakásban lakónak tekintők magas arányára nem számítottunk. Ez ismételen csak arra emlékeztet bennünket, hogy a hajléktalan emberek egy nem is olyan kicsi része nem akarja, nem hajlandó átmeneti tekinteni ezt az aktuális lakhatását.

A leegyszerűsített válaszok összevonása után azt látjuk, hogy valóban a várakozásoknak megfelelően a biztonság, nyugalom vagy a megszokás (otthonosság) alapján dönt a megkérdezett jó harmada (lásd 2. táblázat). Mint látható minden tízedik (közel ötszáz ember) kényszerből cselekszik, és egy újabb tíz százalék nem is érti a kérdést, illetve úgy válaszol, mintha egy lakásban lakó válaszolt volna „*én itt lakom/élek*”.

2. táblázat: Mi alapján választja azt a helyet, ahol éjszakázni fog?

	eset	%
(nem értem kérdést), én itt lakom, itt élek	507	10
biztonságos	478	10
nincs más, szükség (ez van, kényszer, hideg)	438	9
jó, nyugodt (szeretem, tiszta, enni lehet)	653	13
megszoktam, ezt ismerem, közel van (olcsó, jó társaság)	485	10
egyéb	2406	48
összes válaszadó	4967	100
nem válaszolt	1460	
teljes:	6427	

Ezek után arra voltunk kíváncsiak, hogy a preferenciák mennyire jelzik előre a tényleges alvási helyszínt. Az adatfelvétel során a megkérdezettek 24%-a élt közterületen és 76%-a szállón. Vagyis az ötezer megkérdezettből 1200-an voltak közterületen élők a többiek valamilyen fajta szállón éjszakáztak.

A kérdés az volt, hogy a válaszok alapján mennyire pontosan lehet megjósolni azt, hogy valaki közterületen vagy szállón fog éjszakázni? Neurális hálózat elemzést alkalmaztunk a modellhez, ahol a bemeneti értéke a 24 fajta válasz volt és a célváltozó az utcán vagy szállón éjszakázás. Magyarul arra kértük a gépet, hogy csináljon egy olyan modellt a preferenciák és a tényleges tartózkodás alapján. A modell felállításához (a hálózat tanításhoz) a program a változók kétharmadát használta, majd a modellt a fennmaradó egyharmadán tesztelte.

Még egyszer tehát a kérdés az, hogy mennyire a preferenciák és mennyire a pillanatnyi szükségletek döntik el, azt, hogy ki hol hajtja álomra a fejét. Végső soron azt nézzük, hogy mennyire van saját döntési lehetőségük, ill. mennyire kiszolgáltatottak a hajléktalan emberek. Ha a preferenciák hatása nagy, akkor a modell jól be tudja jósolni az éjszakai alvás helyszínét ellenkező esetben a preferenciák hatása alacsony és inkább az aktuális helyzetek határozzák meg azt, hogy valaki utcán vagy közterületen fog éjszakázni. A válasz tétje nem kicsi, hiszen az ellátás-szervezésnél nem mindegy, hogy a szálláshely választás preferenciák javítása a szolgáltatások színvonalának a javításával mennyire érheti azt a célt, hogy valóban többen vegyék igénybe a szálláshelyeket.

Elemzés

Ha minden hajléktalanemberről azt feltételezzük, hogy egy adott éjszaka szálláshelyen alszik akkor az általunk ismert hajléktalan emberek 76%-ának az alváshely választását jól tippeltük meg (5000 megkérdezettből 3750 fő). Ha megpróbáljuk javítani ezt a találati arányt azzal, hogy figyelembe vesszük, amit tudunk, hogy hozzávetőleg minden negyedik hajléktalan ember nem szállón hanem rendszerint az utcán tölti az éjszakáját és a véletlenszerűen kiválasztással megpróbáljuk megtalálni azt 25%-ot

(1250 embert) akkor nagy valószínűséggel 300 körül lesz a száma azoknak akiket helyesen utcán éjszakázónak becsültünk. Ezzel szemben több mint 900 embert helytelenül utcán alvónak fogunk titulálni, miközben ők szállón éjszakáztak és még egyszer ugyanennyi embert (cca. 900 főt) helytelenül fogunk szállón éjszakázónak tekinteni miközben ők utcán töltötték az éjszakájukat. Vagyis szemben az első esettel, amikor mindenkiről azt feltételeztük, hogy szállón tölti az éjszakáját (és 1250 esetében téves volt a jóslatunk) most, hogy a szokásos eloszlást ismerjük több mint 1800 ember esetében fogunk tévedni.

A neurális hálózati modellünk alapján kb. a utcán felét (cca. 600 főt) tudunk beazonosítani, miközben a szállón éjszakázóknak gyakorlatilag a 100%-át jól kategorizálja. Tehát az 25%-hoz (1250) és főleg a 36%-hoz (1800) képest mindössze 12,5% (600) lesz a tévedés. Azt mondhatjuk tehát, hogy modellünk nagyon 87,5%-os pontossággal be tudja jósolni az alvás helyszínét az alvási hely preferenciák alapján.

Ha viszont azt kérdezzük, hogy mennyire lesz alkalmas a modell arra, hogy megtalálja az utcán alvás preferenciáit azért, hogy az ellátás erre reagáljon, akkor azt mondjuk, hogy ebben a tekintetben nem olyan sikeres modell, mert mindössze az után élők felét tudta beazonosítani (elkülöníteni a szállósoktól) a preferenciák alapján.

Annak az oka, hogy miért nem talált a modell jó utcán alváshoz köthető preferenciák valószínűleg az, hogy nincsenek ilyen preferenciák. Vagyis ahogyan azt fentebb írtuk valószínűleg az alvóhely kiválasztás elsősorban nem a preferenciák alapján történik, hanem „*ami rendelkezésre áll*”, „*ami szembe jön*”, „*ahogy sikerül*”. Tehát az adott kényszerek hatnak vagy másként **a tehetetlenségi faktor nagyon magas az alvás helyszínének a kiválasztásakor**. Ne felejtsük el, ha teljesen vaktában jósoltunk, akkor is megtalálunk a 1250 utcán élőből 300 főt és az esetek 64%-ában biztosan jó lesz a jóslásunk.

Alvóhely választási preferenciák

Különösen sokatmondó, ha megnézzük, hogy modellhez az alkalmazott válaszkategóriák hogyan illeszkednek. A modellhez a legjobban illeszkednek a „nincs bogár” válaszok. Nem sokan választották ezt (19-en), de mindegyik szállón a kérdés időpontjában. A legkevésbé illeszkedik a biztonság ami messze a legtöbbször szerepelő preferencia a válaszok között: 478-szor említették (meg kell jegyezni, hogy a következő leggyakoribb válasz a „nincs más” csak 205 válaszban szerepel) mégis ez az a válasz, ami a legkevesebbé segít az alvás helyszín jóslásakor, ugyanúgy előfordult utcán élők és szálló lakók válaszaiban is.

Konklúzió

A válaszok típusai is az mutatják, amit az elemzésnél használt modell alapján is mondhatunk: leginkább a kényszerek határozzák meg magukat a preferenciákat is és még inkább a tényleges alvóhely-választást is. Eleve nagyon kevesen említettek olyan egyéni, személyes szükségleteket (preferenciákat) tükröző szempontokat, mint amilyenek a nyugalom, biztonság, szerethetőség stb., ami egyébként a lakóhely kiválasztásánál kulcsfontosságú szempont szokott lenni. És ami még ennél is szomorúbb, hogy ezek szempontok mintha egyáltalán nem tudnának megjeleníteni az intézményes segítségnyújtás által nyújtott szolgáltatásként. Ha a lakhatáshoz kapcsolódó biztonság igényüket ugyanolyan arányban említik utcán élők és hajléktalan szálláshelyen alvók is (ugyanannyira jelenthet számukra az egyik is és a másik is biztonságot) akkor erősen el kell gondolkodni azon, hogy mit nyújt és mit vesz el a hajléktalan ellátás.

Mindez a kritika persze csak akkor releváns, ha a preferenciáknak jelentőséget tulajdonítunk a hajléktalan emberek döntéseinek a kalkulálásakor. Mint fentebb a tehetetlenségi faktor emlegetésénél jeleztük, hogy ez nem feltétlenül van így: lehet, hogy csak nehezen tudunk napirendre afölött, hogy valaki annyira távol lehet saját sorsának alakulásától, hogy azt se vegye észre, hogy a döntése nem a saját igényeit tükrözi. Olyan történetet mesél (olyan narratívát alkalmaz), aminek köze sincs az aktuális élethelyzetéhez. Ezt az állapotot egy hosszú idő óta folyamatosan egy vonatkupében utazó ember élethelyzetéhez lehetne hasonlítani, aki valamilyen köztes állapotban (indulás és érkezés) van, és ebben a helyzetben próbál meg újabb és újabb ismeretlen utasokkal beszélgetni a ködbe vesző múltjáról, a néhány négyzetméteren zajló jelenéről és távoli és ismeretlen jövőjéről. A kutatásunkkal időnként egy kis időre mi is beültünk ebbe a vonatkupéba és kérdezzük, mint mások. A baj csak akkor van ha jó szándékból, segítői célzattal engedünk a csábításnak és elhiszük, hogy a partnerünk ugyanolyan utazó mint mi magunk. Pedig nem az.

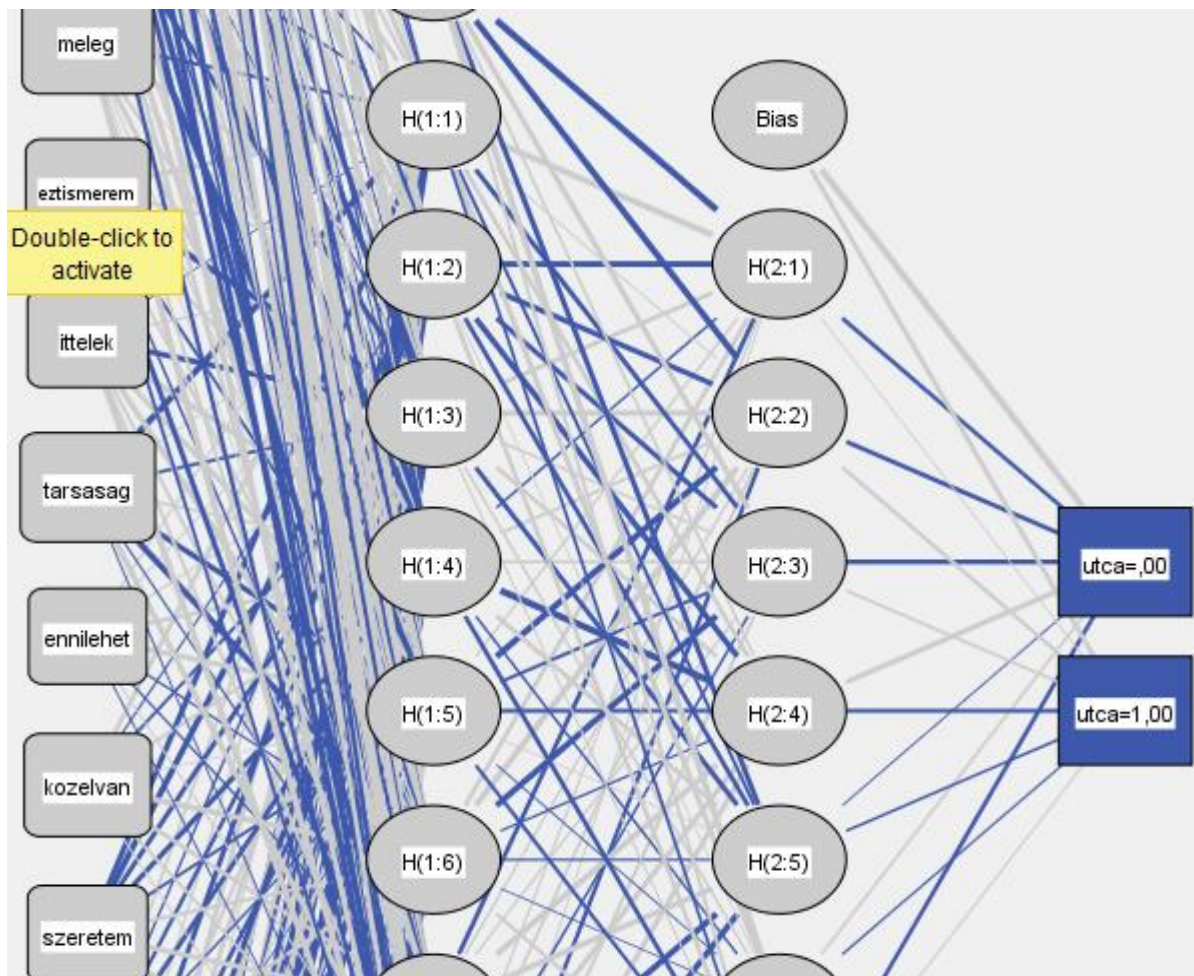
Természetesen mindez a kritika csak akkor releváns, ha a hajléktalanok döntéseinek kiszámításakor a preferenciáknak súlyt adunk. Amint azt fentebb a tehetetlenségi tényező tárgyalásánál jeleztük, ez nem feltétlenül van így: nehéz lehet megbirkózni azzal a ténnyel, hogy valaki olyan távol állhat saját sorsának alakulásától, hogy észre sem veszi, hogy döntése nem a saját igényeit tükrözi. Olyan történetet mesélnek (narratívát használnak), amelynek semmi köze a jelenlegi élethelyzetükhöz. Ezt a helyzetet egy olyan ember életéhez lehetne hasonlítani, aki már régóta utazik egy vasúti kupében, aki valamiféle limbóban (indulás és érkezés) van, és ebben a helyzetben próbál új és ismeretlen utasokkal beszélgetni ködös múltjáról, jelenéről és távoli és ismeretlen jövőjéről, amelyek néhány négyzetméteren játszódnak le. Kutatásainkkal időnként beülünk egy kicsit ebbe a vonatfülkébe, és kérdezősködünk, mint mások. A baj csak akkor van, ha jó szándékból és segítőkészségből engedünk a kísértésnek, és elhiszük, hogy a partnerünk ugyanolyan utazó, mint mi. De ő nem az.

Mivel szabadvas válaszokat vártunk a kérdéseinkre (nem voltak választható válaszlehetőségek) a válaszadók fele másfajta, könnyen nem kategorizálható választ adott.

Azután megpróbáltuk az egyéb válaszokat is kategorizálni. Összesen 24 olyan jellemző szót vagy kifejezést találtunk amelyek a válaszok 69%-ában szerepel. Ennél kevesebb kategória esetén még mindig nagy lett volna az egyéb válaszok aránya, ennél több egyéni válasz kategorizálása beláthatatlanná tette volna a modellünket. Ezután neurális hálózat elemzést alkalmaztam, ahol a célváltozó a válaszadó tartózkodási helye volt (utcán vagy szálló) volt. Magyarul létrehoztam egy olyan modellt, amely a kérdésre adott válaszok alapján bejósolja, hogy a válaszadót szállón vagy utcán fogjuk találni. A kérdés az, hogy mennyire lehet a válaszok alapján bejósolni az illető tényleges tartózkodási helyét? Ha az alvóhely választás kizárólag jól megfogalmazható preferenciák alapján történik, akkor azt kell lássuk majd, hogy mindenki utcán alvás preferenciájának a modell szerint azok közül akiket utcán találtunk, ellenkező esetben (ha a preferenciáknak nincs szerepük abban, hogy ki hol alszik) akkor utcás preferenciájú emberek ugyanolyan arányban fognak előfordulni a szállón lakók között mint az utcán élők között.

3. táblázat: Mi alapján választja azt a helyet, ahol éjszakázni fog?

	eset	%
(nem értem kérdést), én itt lakom, itt élek	507	10
biztonságos	478	10
nincs más, szükség (ez van, kényszer, hideg)	438	9
jó, nyugodt (szeretem, tiszta, enni lehet)	653	13
megszoktam, ezt ismerem, közel van (olcsó, jó társaság)	485	10
egyéb	2406	48
összes válaszadó	4967	100
nem válaszolt	1460	
összes:	6427	

Ez ugyan nagyon cool (az utca=0 az szálló), de sajnos rohadtul nem tud jól előre jelezni, hogy valaki hol fog aludni. Ami mond valamit ugye., vagy legalábbis szomorú.

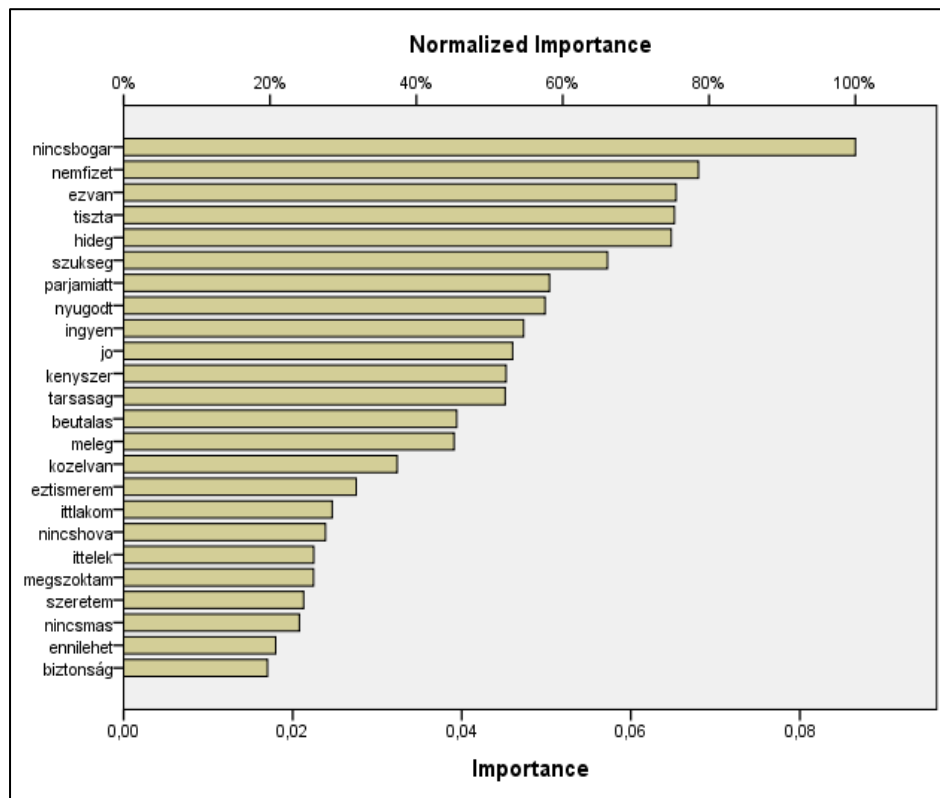
Igy néz ki a modell jóslási képessége:

OTTHONTALANUL... TÉGY AZ EMBERÉRT!

Utcán éjszakázás – saját döntés?

A két oszlopnak egyezni kellene: az egyik a valós utcán vagy szállón kértük (1= utca, 0=szálló) a másik a modell alapján bejósolható tartózkodási hely. Ez egy kis részlet, de az egész ilyen, vagyis elég vacakul illeszkedik, pedig a mesterséges intelligencia megtette a magáét.

De, ami még ennél is furcsább:

utca	MLP_Predict edValue
,00	,00
,00	,00
,00	,00
1,00	,00
,00	,00
1,00	,00
,00	,00
1,00	,00
,00	,00
1,00	,00
,00	,00
1,00	1,00
,00	,00
1,00	,00
,00	,00
1,00	,00
1,00	0,00

Ez a tábla azt mutatja, hogy az egyes változók mennyire fontosak annak az eldöntéséhez, hogy valakit utcán vagy szállón találunk. Ezen a táblán azt látjuk, hogy a bogármentesség a legfontosabb és a biztonság a legkevésbé fontos. És ez azért érdekes mert a biztonság szó szerepelt messze a legtöbbször a válaszok között, 478-szor, miközben a következő releváns válasz a „nincs más” csak 205-ször kerül említésre. A legrelevánsabb „bogárhiány” válasz viszont csak 13 válaszban szerepel. Szóval a legfontosabb alvó/lakóhely választási szempont nem befolyásolja azt, hogy utcán vagy szállón van az ember.

Na erre varrjunk gombot kéremszépen!